

Мирослава Малешевић

Етнографски институт САНУ, Београд
eisanu@sanu.ac.yu

Европа: криза идентитета

Први део

Дебату која се у европској јавности води о питањима имиграције, мултикултурализма, асимилације и интеграције мањина недавно су поново интензивирали инциденти са карикатурама објављеним у једном данском листу, подвлачећи значај дубине културних разлика између Запада и ислама, поготово оних које се тичу улоге религије у свакодневном животу. Како те сукобљене вредности помирити, посебно с обзиром на перспективу даљег ширења Европске Уније и идеју њеног чвршћег повезивања, које би у будућности требало да доведе до стварања заједничког европског културног идентитета? На ком заједничком именитељу је могућно изградити такав идентитет? У том контексту, овај рад настоји да – кроз идентификовање основних проблема са којима се савремена Европа суочава, размотри разлоге за све већу уздржаност према идеји „Европе без граница“, за пораст негативног расположења према процесима даљег повезивања и уједначавања, према растућем присуству странаца, за пораст дискриминације према мањинама и слично, те да укаже на неке од последица постојећих културних неспоразума.

Кључне речи: Европа, идентитет, интеграције, модернизација, културне разлике, досељеници, дискриминација

Шта то значи бити Европљанин/Европљанка? Може ли се истовремено припадати сопственој локалној култури и делити један општији, наднационални (тачније, транснационални), европски идентитет? Да ли је стварање таквог заједничког идентитета могућно без, како неки аутори кажу, „знатног социокултурног инжењеринга“, то јест, на којим би премисама, на којим заједничким вредностима, требало да се он заснива? Какви су изгледи таквог пројекта, будући да се у Европи, са једне стране, јавља ислам као религија која не познаје секуларност, а да је, са друге стране, у порасту

антиимигрантско и, посебно, антиисламско расположење? Могу ли се приближити тако различити системи вредности? Да ли све израженији конфликти између бранилаца вредности европске културе и досељеника, поготово оних из исламског света, потврђују претпоставке о непомирљивом „сукобу цивилизација“, о свету разједињеном културним разликама, или се Европа суочава са сопственим колонијалним погледом на Другог? Коначно, у контексту европских интеграција, на који начин је могућно помирити одређене религијске традиције (ислам, који претпоставља свет у којем се муслиманска религија и исламска држава поистовећују, или православно хришћанство, које негује идеју јединства између друштва, државе и цркве) са принципима либералне демократије, као темељне европске вредности? Ово су нека од питања која у последње време заокупљају пажњу светске, али и домаће, не само стручне него и шире јавности. Нека од тих питања су предмет и мог интересовања у оквиру недавно започетог рада на пројекту Етнографског института „Између традиционализма и модернизације“.¹ Рад у целини је резултат настојања да се, у светлу идеје о изградњи заједничког европског идентитета, на којем се заснива пројекат уједињене Европе (на чије чланство, ма како са малим изгледима, претендује, бар званично, и наша земља), отворе питања о могућностима налажења нове платформе, новог оквира унутар којег би тај будући идентитет могао да настаје. Ограничени простор, међутим, условио је да рад буде подељен у два дела. У првом делу, који је пред читаоцима, увидом у оно што карактерише савремени тренутак, поготово с обзиром на све видљивије културне неспоразуме између дела европског становништва и имиграната, претежно исламског порекла, разматрају се разлози кризе са којом се, у трагању за том свеобухватном повезујућом причом, Европа данас суочава.

Спор са карикатурама

Карикатуре на којима је пророк Мухамед представљен као терориста, објављене прошле јесени у високотиражном данском дневнику *Jyllands-Posten*, а потом и у другим европским листовима,² изазвале су веома бурну реакцију у целом исламском свету. Хиљаде демонстраната у Индонезији, Пакистану, на Блиском истоку, али и на улицама европских градова у којима живи бројно муслиманско становништво, данима су у знак протеста палили немачке, америчке и данске заставе, културне центре, конзулате и амбасаде.³

¹ Пројекат 147020 у целости финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

² *Jyllands-Posten* је спорних дванаест карикатура објавио септембра 2005. године. Међутим, нареди су избили неколико месеци касније, што је за једну страну био доказ да су демонстрације муслимана биле брижљиво припремане, док је друга страна тврдила да је до насилне реакције дошло тек пошто је почело масовно прештампавање тих карикатура по европским листовима.

³ У Нигерији су протести прерасли у крвави међуверски и међуетнички обрачун. У граду Онитши, разбеснели хришћани су, у контрареакцији на муслиманске демонстрације,

У европским земљама, јавност (немуслиманска) је на те догађаје реаговала подељено. Уредници неких листова су одлучили да прештампају спорне карикатуре упркос њиховом увредљивом садржају⁴ и тензијама које су испровоцирале, тврдећи да на тај начин бране слободу говора и слободу медија као основне принципе европске демократије. У томе их је енергично подржао део јавности, и иначе забринуте због опасности радикализације ислама у Европи и могућног угрожавања грађанских слобода, а подржале су их и неке десничарске националистичке партије, које су ове инциденте искористиле у својим срединама за додатно подстицање негативног расположења према имигрантима уопште. Насупрот њима, умерени европски политичари, настојећи да смире даље заоштравање конфликта, апеловали су на „међусобно уважавање и дијалог култура“ и истицали да су толеранција и поштовање „друге стране“ неопушљиви део демократије – колико и слобода говора, односно, да „свако право подразумева и одговорност и уважавање другачијих осећања“.⁵ Либерални медији су изражавали сумњу у то да би конзервативне групе које се данас залажу за поштовање слободе говора исто тако доследно браниле тај принцип да је у питању било увредљиво приказивање хришћанских уместо муслиманских светиња, и подсећали са каквим је огорчењем део „просвећене Европе“ у неким скорашњим ситуацијама реаговао на вређање сопствених верских осећања.⁶ Осуђујући објављивање карикатура, неки коментатори су се исто тако питали зашто се муслимански верници са таквим бесом односе једино према увредама на рачун сопствене религије, а никада нису подигли глас због публикувања подједнако увредљивих антисемитских карикатура и других облика говора мржње у арапским листовима.

Сукоб културних вредности

У сваком случају, ови инциденти и расправа коју су изазвали јасно су показали колики утицај религија и данас има у готово читавом свету, и колико значајно одређује животе оних који је прихватају. Али је такође постало јасно да такву провалу емоција нису изазвала само повређена верска осећања, већ да је она заправо симптом сложенијих и дубљих проблема са којима се суочава савремени свет. Чињеница да је већина Европљана перципирала на драстично другачији начин значење карикатура које су толико увредиле муслиманске вернике широм света, читавом овом спору дала је нове димензије. Опречне реакције на карикатуре избациле су у први план, испред

побили преко стотину својих суграђана и спалили и опљачкали њихове куће, радње и цамије. (Извор: *Danas*, 25-26. фебруар 2006, 11).

⁴ Предмет спора није било толико то што је у карикатурама приказан лик свеца, што ислам забрањује (јер они који нису исламски верници не морају да се придржавају тог правила), колико то што је пророк Мухамед у њима представљен као терориста, чиме је ислам експлицитно изједначен са тероризмом.

⁵ Извор: *Danas*, 11-12. фебруар 2006, 10.

⁶ Mile Lasić, *Ruženje Muhameda*, *Danas*, 11-12. фебруар 2006, II.

антагонизама политичке природе, значај дубине културних разлика између Запада и исламских друштава, поготово оних разлика које имају исходиште у религији. Оне су, пре свега, подцртале суштински различит однос ових двеју страна према религијској традицији, јасно указујући на то колико је између западног и исламског света асиметричан степен присуства религије у јавном животу и свакодневици. На Западу, као што је познато, религија је ствар приватног избора: религиозно опредељење и секуларна јавна сфера строго су одвојени и то правило је законом регулисано. У већини исламских земаља (мада не само у њима), међутим, таква регулатива не постоји, као што не постоји ни појам секуларизма који би израстао из саме исламске традиције: ту религија регулише сваки аспект живота, и јавног и приватног; сав живот је напосто прожет религијом.⁷

Свест о дубини тих разлика поново је, након последњих инцидената, у европској јавности интензивирала дебату о значају религије у савременом свету, о секуларизму, грађанским слободама и поштовању туђих верских осећања, границама толеранције и права у испољавању религиозности итд. Широка јавна расправа, која у земљама Западне Европе траје већ доста дуго и која, осим поменутих, укључује и питања интеграције, мултикултурализма, односа мањине и већине и тако даље, нарочито је подстакнута проширењем Европске Уније, али још више – великим приливом имиграната, поготово оних из афричких и арапских земаља, чија се религија и културна традиција разликују од европских.

Заједнички европски идентитет

Како те сукобљене вредности помирити, поготово с обзиром на политичку визију уједињене Европе и тенденције да се унутар ње остваре још чвршће економске, политичке и културне везе, које би у будућности требало да доведу до стварања једног заједничког европског идентитета, са националним и етничким разликама потиснутим у други план?⁸ Да ли је таква идеја остварива, односно – на којим би премисама, на ком скупу вредности прихватљивих за све, могао да се заснива тај будући идентитет уједињене Европе?

Иако стварање и јачање европског идентитета спада међу основне задатке Европске Уније, јасно је да је то сложен и дугорочан процес који не подразумева унапред познат или успешан исход. Јер идентитет, како је рекао Пјер Росел, не настаје као последица „непогрешиве магијске чаролије која је

⁷ Секуларизам у Турској, на пример, или у Ирану за време шаха Пахлавија, или у Ираку, није аутохтон, него представља резултат модернизацијских промена према западним узорима.

⁸ Наравно, идеја није у томе да се „одозго“ наметне неки униформни, хомогенизујући „европски“ идентитет, а избришу локалне боје и посебности, него управо обрнуто: да се негује толеранција према различитости, како би био могућ равноправан суживот различитих група у истом друштву („заједништво различитости“).

откривена током преданог рада истраживача. Развој идентитета често наилази на крупне проблеме (...) Равнотежа и хармонија се, по правилу, срећу ређе него сукоби и кризе.⁹ Економски и политички развој европских земаља у правцу интеграције, чини се, није сам по себи довољан да би се на основу њега развио заједнички идентитет, мада он, као што каже Ериксен, може значајно да убрза тај процес.¹⁰ Овај аутор, на пример, сматра да ће у том погледу веома значајну улогу имати „стварање идеологије, пре свега стварање заједничке историје“.¹¹ На другој страни, многи сумњају да је, и на основу одговарајућег усмеравања културне политике, уопште могућа изградња једног општег, европског идентитета, да се „лојалности и идентитети становништва (различитих европских земаља) не могу померити и превезати за некакав нов пакет заједничких европских митова, сећања, вредности и симбола без знатног социокултурног инжењеринга“.¹² Сигурно је да је у питању веома сложен, поступан, па и неизван процес, али такав скептицизам занемарује да су идентитети променљиве категорије, подложне и „померању“ и „превезивању“, да се неки губе и да се стварају нови, као и да је могуће истовремено прихватање више различитих (и персоналних и колективних) идентитета.¹³ После Другог светског рата, на пример, било је тешко замисливо да убрзо може доћи до уједињења земаља које су се у том рату међусобно сукобиле, а то је постала реалност за мање од педесет година. Пре само двадесет година, такође, било је тешко замисливо да, на пример, између Немачке и Пољске, тада још на супротним странама гвоздене завесе, ускоро неће постојати границе: данас обе те земље припадају истом европском друштву. Нису ли се „лојалности и идентитети“ грађана тих земаља у међувремену „померили“ и бар делом „превезали“ и за тај већи колективни ентитет, за тај нови оквир заједничке припадности?

Интеграција Европе

Европа¹⁴ се ипак креће у правцу све интензивнијих интеграција, упркос бројним недоумицама са којима се у последње време суочава: у саставу ЕУ сада је већ двадесет пет земаља, а разматрају се услови и процедура за пријем нових. Повећавају се ингеренције Уније: главне

⁹ Наведено према: Branimir Stojković, *Evropski kulturni identitet*, Prosveta, Niš i Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd 1993, 43.

¹⁰ Т. Н. Eriksen, *Etnicitet i nacionalizam*, Biblioteka XX vek, Beograd 2004, 133.

¹¹ Isto.

¹² Ериксен наводи мишљење А. Д. Смита, *н. д.*, 135.

¹³ О проблему многострукости идентитета видети, на пример: Amin Maluf, *Ubilački identiteti*, Paideia, Beograd 2003.

¹⁴ Како пише Б. Стојковић: „Нимало случајно, уосталом, Европом се често назива оно што у ствари представљају земље Европске заједнице, на исти онај начин на који се каже Америка а мисли на САД. То се може сматрати делом европске визије која Континент пројектује у његовим цивилизацијским, а не у тренутним економско-политичким оквирима“. В. Stojković, *н. д.*, 11.

политичке одлуке данас се доносе у Бриселу, постоји Европски парламент и друге важне институције (Савет министара, Европска комисија), уведена је заједничка валута, шири се заједничко тржиште, усклађују се закони, становништво земаља чланица путује слободно преко државних граница, без пасоша и виза.¹⁵ Додуше, у самој Унији још увек не постоји јасан заједнички став о томе каква врста заједнице она треба да буде у будућности (односно, води се борба између федералиста и заговорника националних држава), нити пак „европску идеју“ подржавају сви са подједнаким ентузијазмом, поготову када је у питању пријем нових чланица. То је показао недавни раскол око ратификације Устава ЕУ и усвајања буџета, озбиљно угрозивши постојеће планове на основу којих је Унија требало да постане још јача и јединственија (по многим, то је чак довело у питање и сам њен опстанак). Но без обзира на кризу кроз коју пролази, чини се да је њено даље обједињавање, као део процеса промена које се дешавају на светском плану, неизбежно, а могло би се рећи и незаустављиво.

Европску интеграцију (која је, како каже Д. Боаров, само „вежбалиште једног глобалног процеса“¹⁶) диктирају многи разлози. Ту је, на првом месту, економска корист: ширење европског тржишта пружа веће изгледе за бржи раст како појединачних тако и заједничке привреде (и последично, повећање животног стандарда, смањење стопе незапослености и сл.), односно за стварање јаче, просперитетније европске економије, конкурентне на светском нивоу. С обзиром на изванредни притисак економске конкуренције у свету, све је јасније да европске земље имају шансу да једино „збијањем редова“ (уједињавањем, а не распарчавањем тржишта) одрже прикључак и ефикасно парирају економским гигантима какви су данас, на пример, САД, Индија или Кина. А нису у питању само тржиште и економске бенефиције. Повезивање европских земаља у заједницу која дели исте интересе, исту судбину, вредности и начела, за последицу свакако има и неутралисање разлога за евентуалне сукобе међу њима или избијање нових ратова на европском тлу. Поред тога, уједињена Европа, као већи геополитички ентитет, има несумњиво веће изгледе да снажније утиче на свет, да обликује процесе глобализације у складу са сопственим интересима, да брани те интересе и да промовише вредности и начела на којима је заснована, као што су: демократија, плурализам, једнакост и владавина права и друго.¹⁷ Предности интеграције су несумњиво многе, али она на одређени начин и кошта: цена која се плаћа тиче се, пре свега, прилагођавања правилима која чланство у „клубу“ условљава. Једно од најбитнијих свакако је то што се, уласком у заједницу, државе нужно одричу дела сопственог суверенитета и власти у

¹⁵ Поред око 450 милиона становника који данас живе у Европској Унији, још скоро 1.3 милијарде људи, из око 80 земаља, повезано је са њом кроз трговину, финансије, страна улагања. Скоро трећина светске популације живи у евросфери, тј. у зони утицаја Европске Уније. Види у: Mark Leonard, *Why the U. S. Needs the E.U.*, Time, February 28, 2005, 31.

¹⁶ Димитрије Боаров, Интервју у радио емисији Пешчаник, Радио Б92, 31. март 2006.

¹⁷ *Evropski forum*, br. 6-7, jun–jul 2005, 13-14. (dodatak nedeljnika Vreme, br. 760, od 28. jula 2005).

доношењу одлука и вођењу послова, чак и на свом унутрашњем плану:¹⁸ принцип „немешања у унутрашње ствари“ напосто више не важи у данашњем, вишеструко повезаном и међузависном свету, свака земља је принуђена да прави одређене уступке, да усаглашава сопствене интересе са заједничким или са интересима већине, а то не пролази увек без одређених отпора.¹⁹ Довољно је сетити се спорова које је изазвало усаглашавање пољопривредне политике Уније, или спорова у вези са изгласавањем Устава. Наравно, према правилима које уједињење намеће (као и према глобализацији уопште) може се имати двојак став. Један је да се „уђе у игру“, односно да се она прихвати као врста савремености, као један позитиван феномен на који се онда може утицати, који се може критиковати и мењати изнутра, када то значи могућност за обраћање правим питањима, јер се унутар тих питања живи. Други одговор би био одбијање прихватања правила игре и супротстављање том тренду изолацијом, али данас је то практично неодржива и, свакако, губитничка позиција.

Глобални процеси

У сваком случају, једна од неизбежних последица уједињавања тржишта и производње, уклањања граница и слободног кретања људи, капитала, роба, те медијског, технолошког и културног повезивања, неизбежно ће, по мишљењу многих, бити та да ће националне државе постепено губити на значају, а разлике међу нацијама постајати све мање изражене. Смањивање разлика не значи, наравно, и нестанак нација, јер је мало вероватно да се оне могу у потпуности неутралисати, него то значи да национална (или верска или етничка) припадност неће бити одлучујућа, већ једна од могућих врста припадања.²⁰ Један од најутицајнијих савремених теоретичара друштва, Френсис Фукујама, сматра, на пример, да процеси уједињења, какви су на делу у Европској Унији, воде не само опадању

¹⁸ Као илустрацију ове ситуације, Монтгомери наводи примере мешања различитих међународних организација, као што су ММФ, Светска банка, НАТО, ОЕБС и друге, у доношење одлука појединачних земаља. Види: Vilijem Montgomeri, *Slabljenje nacionalne države*, Danas, 5-6. februar 2005, VII. Или, на пример, свака земља која се придружи Европској заједници мора да усвоји око 80.000 страна нових закона о свему, од права за геј популацију до безбедности хране. M. Leonard, *n. d.*, 31.

¹⁹ Дobar пример у том смислу је наша земља, мада је тек у почетној фази преговора о придруживању ЕУ. Улазак у чланство је званични политички циљ, али у исто време смо сведоци различитих врста „непослушности“ и неспремности државног врха да прихвати и поштује сва правила која тај политички процес захтева.

²⁰ Европско уједињење представља, заправо (уз поштовање принципа мултикултурализма), стварање заједничке платформе на којој ће различитости и различити идентитети моћи потом да се профилишу и по другим основама. Према томе, отварање граница између држава за слободан проток људи, роба, идеја итд. не води нужно ка униформности и брисању националних и културних особености, него омогућава услове за стварање других врста различитости и других врста припадања и удруживања, која се не заснивају обавезно на раси, етничитету или нацији.

суверенитета националних држава и уклањању националних баријера, него – сходно томе – и одумирању политичке снаге национализма.²¹ Фукујама не тврди да је због одмаклих процеса интеграције национализам савремених европских друштава сасвим ишчезао, него да је то данас једна „дефанатизована, толерантна, припитомљена верзија национализма“ (у смислу да није експанзионистички, да се не потврђује у доминацији над другим национализмима), који је „комбинација либерализма и економског самоинтереса“ успела да модернизује и савлада.²² Као што су некада, каже Фукујама, „економске снаге окуражиле национализам заменивши класне националним баријерама и створивши централизоване, лингвистичке хомогене ентитете у том процесу, те исте економске снаге сада подстичу пад националних баријера стварањем јединственог светског тржишта. Чињеница да се коначна политичка неутрализација национализма неће збити у овој или следећој генерацији не утиче на изгледе њеног коначног приспећа“.²³

Да ли то значи да су, без обзира на признавање значаја различитости, колективни идентитети, засновани на националном/етничком принципу, ипак у повлачењу као историјски „потрошени“? Са једне стране, слика савременог света – повезаног комуникацијама, информацијама и трговином, вођеног силама економије и технологије које захтевају интеграцију и не познају националне границе, заиста антиципира такву космополитску будућност. Као што каже Бенџамин Барбер: „Не постоји делатност која је суштинскије глобализирајућа него што је то трговина, нити постоји идеологија која је мање заинтересована за нације него што је то капитализам, нема безочнијег изазова границама од тржишта. По многим мерилима, корпорације су данас важнији играчи у глобалним односима од нација. Зовемо их мултинационалним, мада је прецизније разумети их као трансационалне или постационалне, или чак анационалне. Јер оне се одричу саме идеје нација или било ког другог пароксијализма који их ограничава временски или просторно“.²⁴ Из те перспективе, потпуно је на месту питање: за шта ће се везивати лојалност и идентитети међународне радне снаге запослене у тим корпорацијама или, како то каже Монтгомери, „шта ће својим домом звати неко ко је био менаџер Шератон хотела у шест различитих земаља, где леже његови интереси“.²⁵ Растућа економска, технолошка и комуникацијска међузависност света значи да нације морају да функционишу у оквиру глобалног мултикултуралног окружења, да су више него икада раније принуђене на непрестани међусобни контакт и интеракцију, што подразумева и културну надградњу и стварање многих нових модела и комбинација. Другим речима, у данашњим условима

²¹ Frensis Fukujama, *Kraj istorije i poslednji čovek*. CID, Podgorica i Romanov, Banja Luka 2002, 280-289.

²² F. Fukujama, *n. d.*, 284-285.

²³ Isto, 289.

²⁴ Benjamin Barber, *Jihad vs. McWorld*, Ballantine Books, New York 1996, 23.

²⁵ V. Montgomeri, *n. d.*

је практично немогуће одржати стање изолованости, унутрашње хомогености и интегрисаности појединачних нација.

Контрареакције

У исто време, на делу су и сасвим супротне тенденције: као врста реакције на промене које интензивирање глобализације производи, на многим странама све јасније почињу да се истичу локалне културе, да се инсистира на очувању самосвојности, на обнављању традиционалних вредности, одбрани од подлегања „страним утицајима“, одбрани од „безличног глобалног“. У готово свим деловима света, насупрот модернизацијском тренду и напоредо с њим, у порасту су национализам, ксенофобија, расизам и „племенска концепција идентитета“²⁶ (понекад су обе тенденције, као акција и реакција, на делу у истој земљи у исто време). Истовремено са новим облицима удруживања, који не почивају на заједничком пореклу, језику или држави, воде се многи спорови око граница, ратови за независност, ратови у име религије, у име етничитета, подижу се одбране националних идентитета. И све источноевропске земље су се, након слома комунизма, суочиле са порастом етничких напетости. Упражњено место претходне идеологије брзо су, у свим тим земљама, испунила питања националног идентитета и националне угрожености, и та група вредности – истраживање националне прошлости, реафирмација изворне културе и враћање „коренима“ – сударила се, на мање или више болан начин, са модернизацијским вредностима. Силе „крви и тла“ вукле су на супротну страну, бранећи се одбацивањем или порицањем тих вредности. („Национализам је“, како каже Ериксен, „идеологија која тврди да заједницу угрожену глобалним друштвом можемо очувати ако се вратимо коренима и културном континуитету.“²⁷). Присуство дезинтегришућих сила најбруталније се, као што знамо, испољило у бившој Југославији. Њен распад и ратови који су током деведесетих вођени за стварање самосталних државица – заснованих на националном идентитету – били су, без сумње, најстрашнији, најагресивнији израз поновног „наступања Етноса“²⁸ на европском тлу.

Фукујама је, на пример, размах национализма у посткомунистичким земљама оптимистички оценио као узредну појаву, која нужно прати процес ширења демократије, очекујући да ће и многе од тих новонасталих нација-држава временом еволуирати у правцу либералне демократије, као „коначног облика људске владавине“,²⁹ па према томе и у правцу политичке

²⁶ A. Maluf, *n. d.*, 25.

²⁷ T. H. Eriksen, *n. d.*, 186.

²⁸ Наведено према: B. Stojković, *n. d.*, 101.

²⁹ Историја, схваћена као „јединствен, кохерентан, еволутиван процес“ (стр. 20), завршава се онда, каже Фукујама, „када човечанство достигне облик друштва које задовољава његове најдубље и најфундаменталније тежње“ (стр. 20). Те тежње – у смислу остварења принципа слободе и једнакости, на најбољи и најпотпунији начин, према овом аутору,

неутрализације национализма, на начин на који је та трансформација остварена у стабилним демократијама Западне Европе.³⁰ Академска предвиђања теоретичара „краја историје“ о томе да су основни принципи либерализма, и на политичком и на економском плану, на путу победе не само у Источној Европи него и у светским размерама, можда су на дужи рок остварива. У време настанка те тезе заиста је, као што каже Ендру Хејвуд, изгледало да је облик будућности предодређен: реални социјализам, као главни идеолошки опонент западном либерализму, доживео је слом, у многим земљама су отпочели процеси демократизације, увођења вишепартијских система и окретања тржишним реформама.³¹ Треба ипак подсетити да су те процене о планетарној победи либералне демократије изречене непосредно по окончању хладног рата, пре крвавих етничких сукоба на Балкану, пре 11. септембра и других терористичких напада исламских екстремиста по свету, пре појаве Буша Млађег на светској сцени и његових идеја о специјалној америчкој мисији у „распиривању“ демократије по Блиском истоку, преточених у дело у Ираку и Авганистану, и пре објављивања „рата против тероризма“. У међувремену је, дакле, промењен цео идеолошки склоп, либерализам се суочио са бројним изазовима, и на Западу³² и у другим деловима света, дошло је до јачања нових, политичких снага, међу којима је исламски фундаментализам данас, вероватно, најекстремнији опонент либералним идеалима и западној култури уопште.³³ Због тога многи сматрају

задовољава либерална демократија (стр. 351-352). Владавина либералне демократије се стога показује као „коначни облик људске владавине“, као „крај идеолошке еволуције човечанства“ и, према томе, као „крај историје“ (стр. 19). F. Fukujama, *n. d.*

³⁰ Isto, 286-287.

³¹ Endru Hejvud, *Političke ideologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 2005, 67.

³² Isto, 68. Један од тих изазова, што је у контексту овог рада важно истаћи, јесте мултикултурализам, зато што је, као што објашњава Хејвуд, насупротив либералном моделу индивидуалне аутономије, мултикултурализам повезан са колективним идентитетима заснованим на етничитету, језику и другом, а потом и зато што се „вредности које су битне за групни идентитет морају прихватити као валидне, без обзира на то да ли су либералне, нелибералне или чак антилибералне“.

³³ Isto, 68 – 69. Мада су до сада у готово свим муслиманским земљама покушаји демократизације пропали као неуспешни, многи познаваоци ислама сматрају да та религија и демократија имају заједничку будућност. Ствар је у томе, каже Барбер, што се фундаменталистички ислам и не супротставља демократизацији већ модернизацији, посебно оној која се манифестује као вестернизација. Демократија има древно порекло и њене предмодерне и предлибералне форме нису нужно у сукобу ни са фундаменталним исламом ни са фундаменталним хришћанством. Али, „ако се под демократијом подразумева западна демократија, и ако се под модернизацијом подразумева вестернизација, чини се да има мало изгледа за помирење, будући да ислам сматра да га западна секуларна култура и њене пратеће вредности кваре и да су са њим морално неспојиве“ (B. Barber, *n. d.*, 209). Исто тако, иако је опште мишљење да у исламу има мање простора за секуларизам него и у једној другој религији, многи сматрају да отпор који исламски фундаментализам испољава према вредностима западног друштва не потиче из ислама као религије, већ да порекло црпе из модернизма, да настаје као реакција на тај сусрет. Најљући противници сваког, не само исламског фундаментализма, по Барберовим речима, јесу модернизам, секуларизам и космополитизам. Термин *михад*, који се у

неизвесним да ли ће главно обележје будућег политичког развоја бити даље ширење либералне демократије, или ће она бити само један од бројних модела политичког поретка у идеолошки разноликом свету.³⁴

Оно што је данас, на краћи рок, сасвим неоспорно, јесте то да је глобализацијом, која је западни „производ“, захваћена – у мањој или већој мери – практично свака тачка на планети и да се конзументски капитализам незауостављиво шири, рушећи економске и социјалне баријере и претварајући читав свет у једно велико тржиште. Модернизацијске промене и уједначавање разнолике светске популације – кроз економију, технологију, филм, телевизију, спорт, моду, музику, популарну културу итд. – одвијају се према обрасцима и вредностима који су установљени на Западу. Да ли ће очигледни тријумф либералног капитализма заиста довести до универзалне супремације западних вредности и на културном (нпр. језик, етничка свест, однос према религији) и на политичком плану, до уједначавања већег дела света и у смислу прихватања принципа либералне демократије, грађанског друштва и владавине права, питање је које превазилази и оквире овог рада, а и моје компетенције. Ако то ипак јесте генерални правац светске историје, јасно је да све ове промене не теку истовремено, односно да се економско, политичко и културно уједначавање одвија различитим брзинама и у различитим друштвима под различитим претпоставкама.

Међутим, као што је речено, промене које доносе глобални модернизацијски токови (демократизација, тржишна привреда, слободно кретање људи, капитала, идеја и културних модела) – трауматичне су, и код многих група и појединаца изазивају (као стицање на непознату територију) осећање несигурности, угрожености и страха: од новог, од другачијег, од губљења стабилности или губљења „особености“. И милитантна реакција исламских екстремиста (и кроз тероризам и кроз рушилачке демонстрације због повређених верских осећања) стога је, рекла бих, више повезана са културном него са политичком доминацијом Запада. Мислим да је треба схватити, пре свега, као облик отпора културним променама које се генеришу на Западу – које они не изазивају него их трпе, без могућности да им се одупру – променама које су, за разлику од политичких, незауостављиве и трајне, а тиме и опасније.³⁵

исламском свету повезује са борбом верника против безверја и неверника, овај аутор из тог разлога користи као метафору за сваки трибализам и антимодернизам (В. Barber, *n. d.*, 206-207).

³⁴ Е. Нејвуд, *n. d.*, 69. У том смислу често се наводи пример Кине, као земље која има ауторитарни режим, не мари за слободне изборе, поштовање људских права и друге демократске вредности, а истовремено развија веома успешну економију. Али ту, такође, остаје отворено питање да ли ће Кина „заувек“ моћи да остане ауторитарна, тј. колико ће проћи пре него што средња класа, која се ствара са економским развојем, не почне да захтева веће учешће у власти (слободне изборе итд.).

³⁵ Та болна осећања угрожености, поражености и повређеног поноса описао је прецизно и суптилно Малуф: „Како да се одупремо осећању да живимо у свету који припада другима, који поштује правила која су прописали други, у свету у коме је наше биће као неки

Сусрет са променама које модерност нужно производи манифестује се на различите начине. Да ли ће се колективна реакција испољити кроз пораст етничке свести, религијске припадности,³⁶ покрете против странаца, мултикултурализма, против интеграција и утапања у неки шири ентитет, или некако другачије,³⁷ зависи од конкретних друштвених и политичких околности у којима се нека заједница налази.³⁸ Сукоб између традиционализма органски повезане заједнице и универзализма глобалне културе изражен је свуда, мање или више, како у тзв. примитивним, тако и у високоразвијеним друштвима. Он је, напосто, слика савременог света.

Европски ресентиман

Европска Унија је постала довољно интегрисана да подстиче свест о мултикултуралности целог континента, али се ипак тешко може тврдити да су последице те свести уједињујуће. Пре би се могло рећи да у делу европског становништва, како се обриси уједињене Европе јасније помалају, све више јача појединачна национална свест и резервисаност према њеном даљем обједињавању. Тај део становништва се све отвореније противи пријему нових земаља или уласку нових досељеника, доживљавајући перспективу „Европе без граница“ као опасност од сопственог утапања у безличну масу народа, од губљења сопствених националних идентитета, сопствене традиције, културе и аутономије. Сама чињеница да су границе међу државама у Европској Унији све више само линије на мапама и да је прелазак

сиротан, странац, улез, или парија? Како избећи да неки имају утисак да су све изгубили, да више немају шта да изгубе, те им дође да пожелу, попут Самсона, да се здање сруши, о Господе, на њих и на њихове душмане.“ A. Maluf, *n. d.*, 59.

³⁶ Истицање религијске припадности најчешће је део овог отпора у случајевима када је нека конфесија неодвојиви део националног идентитета – у православним и исламским заједницама пре свега. Тамо где су доминантне католичке и протестантске цркве (на европском континенту), отпори интеграцијама се изражавају пре кроз одбрану језика, нације, културе, традиције.

³⁷ Бергер разликује организоване (политичке) облике нативизма од нативизма као колективног ресентимана, али их, такође, оба види као реакцију на процесе модернизације. Peter L. Berger, *Facing up to Modernity*, Penguin Books, New York 1979, 92. Упореди: В. Стојковић, *n. d.*, 36.

³⁸ Међу безброј примера који илуструју природу овог сукоба навешћу следећи: у југоисточној Турској, која спада међу најнеразвијеније и најконзервативније делове земље, стопа самоубиства међу женама двоструко је већа него другде. Нагле миграције у градове (изазване турско-курдским сукобима) суочиле су многе придошлице из села са дубоким јазом који дели њихов свет од урбаног света у који су стигли, света у којем се девојчице, на пример, школују, жене раде ван куће, а млади носе модерну одећу и излазе увече. Заробљене између непомирљивих противуречности традиције и модерности, између строгих забрана које су поставиле њихове породице (које укључују ношење зара, удају по очевом избору, предбрачну чедност и др.) и изазова и могућности које нуди живот у градској средини, многе девојке, највеће жртве тог културног конфликта транзиције, једини излаз нашле су у самоубиству. Види: Douglas Frantz, *Turkish Women Who See Death as a Way Out*, The New York Times International, November 3, 2000.

из једне земље у другу готово неприметан, довољно говори о томе да грађани Европе на много начина већ живе искуство новог заједничког идентитета, као и да такав идентитет није обавезно неспојив са националним или етничким, да се они међусобно не искључују, већ да су комплементарни, а ипак многи одбијају да виде себе унутар такве једне мешавине, да припадају и некој већој заједници, ширем европском простору, односно да прихвате да се свет неповратно мења и да се тој промени прилагоде.

Део европског становништва пружа снажан отпор према досељеницима, доживљавајући њихов другачији језик, боју коже или религију као угрожавајући фактор, као претњу своме идентитету. Тај отпор се испољава на различите начине, од отворених расистичких напада до прикривених облика нетолеранције и дискриминације којима су изложени припадници различитих досељеничких мањинских група.³⁹ Док „евроентузијастички“ доживљавају миграције, између осталог, и као обогаћење земаља пријема и европског културног простора у целини, један део конзервативног становништва, на другој страни, суочен са растућим присуством странаца, страхује да ће услед тога они сами убрзо постати мањина у сопственим срединама. Они оптужују досељенике због тога што одбијају да се одрекну својих локалних обележја и традиција и противе се мултикултурализму као културној политици која претпоставља равноправну коегзистенцију култура, фаворизујући постојање водеће културе у коју се досељеничке групе морају асимиловати брзо и потпуно.⁴⁰

Посебно тврд став има европска јавност према имигрантима из исламског света. Разлога за то је више, а један од њих свакако лежи у страху од тога да ће се исламски екстремизам инфилтрирати у Европу. Извештаји кажу да је, генерално, расположење према исламу све негативније након терористичких напада на Њујорк, Вашингтон, Мадрид и Лондон.⁴¹ На другој страни, многе конзервативне групе и политичке партије користе управо ту реалну опасност, коју тероризам и исламски екстремизам представљају за савремени свет, као оправдање за перманентно подизање анимозитета према исламској популацији у својим срединама. Они стичу све већи број гласова и истомишљеника⁴² на подстицању осећања угрожености од странаца,

³⁹ Савет Европе је 2000. године је, у циљу сузбијања дискриминације, усвојио додатни Протокол 12 на Европску конвенцију о људским правима, којим се уводи „најшира могућа забрана дискриминације по било ком основу“. Извор: Danas, 21. mart 2006, 2.

⁴⁰ Неке конзервативне европске партије траже да се исламски имигранти законски принуде на асимилацију, прихватањем европских секуларних вредности и чак потпуним одрицањем од своје исламске традиције. Vivienne Walt, *Identity Crisis*, Time, February 28, 2005, 34.

⁴¹ То је став учесника конференције одржане у Бечу априла 2006, посвећене предрасудама према муслиманима и проналажењу могућности за интеграцију исламских заједница у европско друштво. Скупу, који је организовала Аустрија као председавајући ЕУ, присуствовало је и стотину имама из свих крајева Европе. Извор: www.B92.com, 9. април 2006.

⁴² Рецимо, провокативна реторика конзервативне партије „Фламмански интерес“ привукла је на изборима 2004. године подршку близу 24% грађана Белгије, а њен вођа, који жели –

тероризма и од исламизације Европе. Чињеница да су исламски екстремисти за свој рат против Запада успевали да придобију и део муслиманске младежи у Европи, тј. да се део те младежи (најчешће су то неприлагођени, неприхваћени, слабо образовани млади људи из сиромашних градских четврти) приклања радикалној исламској идеологији и ангажује у терористичким акцијама, за добар део грађана Европе – додатно мотивисаних антиисламском пропагандом десничарских политичких партија – постала је довољан разлог да исламску религију у целини изједначе са милитантним фундаментализмом, а све муслиманске имигранте – са терористима. Као резултат тога, у Европи су исламофобија и предрасуде према муслиманима све израженије, а међу имигрантима и њиховим потомцима „опасно расте осећање безнађа и одвојености од шире заједнице“.⁴³ Једна новија француска студија, која документује дискриминацију према имигрантима, показала је да кандидати за запослење у тој земљи (са одговарајућим квалификацијама), који имају исламска имена или станују у етнички подељеном крају, имају тек једну петину шанси да уопште буду позвани на разговор са послодавцем, у односу на оне са „исправним“ именом и адресом.⁴⁴ Такав однос понекад демонстрирају и државни чиновници, упркос важећим законима који строго кажњавају сваки облик дискриминације. Немачка, у којој живи близу 2,5 милиона радника турског порекла, тек је 2000. године донела закон којим се људима рођеним у Немачкој, потомцима страних држављана, дозвољава да, уколико то желе, затраже немачко држављанство. У њеној југозападној покрајини Баден Виртемберг, на пример, наводно са циљем да се исламским

између осталог – да се забрани изградња нових џамија у његовом родном Антверпену, да се приморају имигранти да науче језике и културу Белгије, депортују они који прекрше белгијске законе и да се потпуно обуставе даља уселјавања, каже да је имиграција „тројански коњ за увоз исламског фундаментализма у Европу“ V. Walt, *n. d.*, 36.

⁴³ Види напомену 41.

⁴⁴ Улични нереди који су прошле јесени захватили веће градове Француске показали су, по многим мишљењима, да је основни разлог гнева младих људи из мањинских група – који су се у тим нередима сукобили са полицијом, палили аутомобиле и уништавали имовину – социјалне природе, тј. последица француског начина управљања, а не то што младе досељенике индоктринирају исламски екстремисти. Како кажу Степан и Сулејман, главни узроци кризе леже у недостацима француског модела грађанства. Према републиканском моделу, сви грађани Француске имају исти културни идентитет, што значи да је Француска „једна и недељива“, односно – не признаје етничке разлике. На основу тог начела, на пописима није дозвољено прикупљање података о етничкосту, религији или друштвеној класи, а недостатак таквих података за анализу, како кажу ови аутори, отежава социјалним службама и економским планерима да дијагностикују нове проблеме, да податке из пописа искористе за „идентификовање џепова нове незапослености и за друштвено и политичко инвестирање, не само у изванредне програме за обуку, већ и за стварање радних места, и исто толико важно, у планове распоређивања на такве послове“. Једна од последица таквог начина управљања (уз то, висока незапосленост, слабо отварање нових радних места, велике бенефиције које држава обезбеђује за незапослене, рестрикције против отпуштања радника), кажу аутори, јесте значајно умањивање шанси младим људима из мањинских група да нађу запослење и да буду инкорпорирани у друштво. Стопе незапослености међу мањинама, од којих су неки трећа генерација имиграната, износе и до 50 процената. Alfred Stepan i Azra Sulejman: *Zašto gori Francuska?*, Danas, 18-19. novembar 2005, VIII.

екстремистима онемогући стицање немачког држављанства, недавно је уведена уредба по којој муслимански кандидати за држављанство морају да положе посебан тест о политичком и верском опредељењу. У немачкој јавности вођена је широка дебата и о предлогу да се такав тест уведе на националном нивоу. У Бундестагу је, као и у већем делу јавности, ипак оцењено да су питања на тесту (међу осталим, „да ли подржавате равноправност хомосексуалних и хетеросексуалних заједница“ и „како бисте реаговали да вам син каже да је хомосексуалац“) увредљива и понижавајућа за муслимане. Међу коментарима у тамошњој јавности могло се чути и то да ни многи немачки грађани, подвргнути таквим питањима, не би испунили услове за стицање држављанства, што због њихове тежине а што због сопствених вредносних опредељења.⁴⁵

Други разлог због којег су антипатије према муслиманима у порасту јесте њихова бројност и константни прилив нових, легалних или илегалних досељеника. Данас у Европи живи близу двадесет милиона муслимана, а у већини европских земаља ислам је друга религија по величини.⁴⁶ Осим тога, наталитет у исламским земљама је у успону,⁴⁷ док су стопе наталитета у најразвијенијим европским земљама у опадању: по демографским проценама, за педесет година биће упола мање етничких Немаца, уколико се постојећи трендови наставе. Статистичка служба те земље објавила је прошле године да је стопа наталитета пала ниже него што је била на крају II светског рата,⁴⁸ а са друге стране, да у протеклој години четвртина укупног броја новорођенчади за мајке има странкиње, што је у неким „патриотским“ медијима у тој земљи изазвало паничне коментаре, у хантингтонском тону, да се деца рађају једино у досељеничким породицама, „па ће ускоро цркве морати бити затворене или ће бити претворене у џамије“.⁴⁹ У неким европским градовима, као на пример у Ротердаму, број (муслиманских) имиграната већ надмашује број староседелаца Холанђана, а управо та бројна надмоћ досељеника, која њихову различитост чини веома видљивом, код многих изазива осећање незадовољства и угрожености, те за последицу има пораст расизма и ксенофобије.⁵⁰ Неке досељеничке групе (нарочито онда када пређу одређену

⁴⁵ Mile Lasić, *Filter za muslimane*, Danas, 28-29. januar 2006, IX.

⁴⁶ Види напомену 41.

⁴⁷ Нил Фергусон, *Коланс, а не сукоб цивилизација*, Политика, 8. март 2006, 6.

⁴⁸ Richard Bernstein, *A Quiz for Would-be Citizens Tests Germans' Attitudes*, The New York Times, March 29, 2006.

⁴⁹ Mile Lasić, *Samo se u Vatikanu rađa manje dece nego u Nemačkoj*, Danas, 20. mart 2006, 16.

⁵⁰ Слично као што је предлагано у Немачкој, у Холандији је, на пример, пре неколико месеци и ступио на снагу закон према коме имигранти који желе да добију холандско држављанство треба да положе одређени тест. Тај тест је заснован на двочасовној видео траци, коју кандидати треба да купе и погледају. Видео је генерални увод у холандски начин живота, укључујући и обавештења о томе како се отвара рачун у банци, али снимци приказују и призоре са нудистичких плажа и јавно љубљење међу геј мушкарцима, што вероватно треба да буде упознавање имиграната са преовлађујућим културним и моралним вредностима Холанђана. Оно што критичари тог видеа кажу јесте да скривена,

квоту), заиста одбијају или нису у стању да се прилагоде западном начину живота. Дубоко везане за верску и културну традицију својих предака, те групе се опиру прихватању западног система вредности, затварају се у сопствене енклаве и негују властити идентитет. Говорећи о проблемима асимилације имиграната у Француској, Слободан Витановић, на пример, сматра да за досељенике из европских земаља, генерално, прихватање вредности западне културе „у бити не подразумева одрицање од вредности са којима је нечији предак дошао у Француску. Све националне културе у Европи упиле су у себе и себи прилагодили античко, јудеохришћанско, средњовековно, ренесансно, просветитељско и друго савременије наслеђе и искуство.“⁵¹ То, међутим, није случај са многим досељеницима из арапских и афричких земаља, припадницима исламске вере и културе. Тим досељеницима је хришћанство страна, не само у смислу религије него, пре свега, у смислу културне традиције. Управо зато што не проистичу из европског (хришћанског) културног наслеђа и на њему утемељеног начина мишљења и поимања света, њихове културне вредности се често налазе у неспоразуму са вредностима и стандардима модерних западних друштава. Прихватање европских/западних начела (као што су, на пример, људска и грађанска права, тржишна економија или слобода говора), за многе изваневропске имигранте обично значи потпуно напуштање вредности сопствене културне традиције. Зато је њихово одбијање или немогућност (услед различитих других разлога) да се интегришу у већинску културу, понекад и у другој и у трећој генерацији, најчешћи извор неразумевања, фрустрација, па и непријатељстава и на једној и на другој страни. Са друге стране, многи млади муслимани, рођени и одрасли у некој од европских земаља, страхују да ће – упркос томе што нису досељеници него потомци досељеника, што немају другу, резервну домовину, и што желе да се интегришу – увек бити стигматизовани као „други“. „Ми нисмо странци“, каже, на пример, један Белгијанац пореклом из Марока. „Овде смо рођени, али носимо тај печат на челу, на коме пише 'странац', који никад неће нестати.“ Исто тако, они тврде да само мали број њих подржава екстремистичке ставове, а да је страх Европљана од екстремизма само изговор за дискриминаторску политику. Они инсистирају на томе да исламски идеали могу коегзистирати са европским вредностима, а да обе стране треба да покушају да смање постојеће разлике кроз тзв. афирмативну акцију и антидискриминаторске програме.⁵² При томе, многи „домаћи“ грађани одбијају да прихвате да досељеници у другој или трећој генерацији више не могу да се сматрају досељеницима, да нису гости у европској кући, већ да је та кућа и њихова, да је Европи потребно подмлађивање становништва и нова радна снага, онолико колико је и досељеницима потребно радно место, кров

дискриминаторска порука, у ствари, гласи: не долазите у Холандију ако вас ваша религија чини тако друштвено конзервативним да се у холандском начину живота не осећате пријатно. R. Bernstein, *n. d.*

⁵¹ Slobodan Vitanović, *Rizična treća faza*, Danas, 26-27. novembar 2005, VIII.

⁵² V. Walt, *n. d.*, 35.

над главом и прихватање у друштву. Питање је, заправо, да ли имигранти (тачније, њихови потомци) одбијају да се интегришу или средина, у ствари, не жели да их прихвати?

У том светлу је јасно колико је изградња заједничког европског идентитета сложен пројекат. Европа је у потрази за новом повезујућом идеолошком причом, јер њено уједињење захтева налажење једног заједничког именитеља, али је исход тог процеса још увек сасвим неизван. Апели неких европских лидера – да се „негују вредности толеранције“ и поведе „дијалог култура“, без сумње су резултат увиђања комплексности такве ситуације, односно уважавања реалности да тих двадесет милиона људи (а нису ту само имигранти исламског порекла, бројна је и кинеска популација) представља интегрални део европског друштва,⁵³ да се услед тога културна слика Европе убрзано мења, те да се више не може инсистирати само на прилагођавању досељеничке мањине, него да прилагођавање мора бити обострано, како би се постојећи културни јаз премостио и пронашла заједничка платформа, заједнички оквир унутар којег ће моћи да се гради будући заједнички културни идентитет Европе.

⁵³ „Ислам је део савремене Европе колико је био и део њене историје“ истакла је на поменутој конференцији у Бечу Бенита Фереро-Валднер. На истој конференцији и имами из европских земаља подржали су интеграцију њихових заједница и самог ислама у европско друштво. Види напомену 41.

Miroslava Malešević

Christian Identity of Secular Europe

Key words: European integration, identity, religion, secularism, Christian values

The Jyllands-Posten Muhammad cartoons controversy began after twelve editorial cartoons, most of which depicted the Islamic prophet Muhammad, were published in the Danish newspaper Jyllands-Posten on September 30, 2005. The newspaper explained that this publication was a contribution to debate regarding criticism of Islam and self-censorship. In response, Danish Muslim organizations held public protests and spread knowledge of Jyllands-Postens publication. As the controversy grew, some or all of the cartoons were reprinted in newspapers in more than fifty other countries, which led to violent protests, particularly in the Muslim world. Critics of the cartoons describe them as islamophobic and argue that they are blasphemous, intended to humiliate a marginalized Danish minority, and a manifestation of ignorance about the history of western imperialism, from colonialism to the current conflicts in the Middle East. Supporters of the cartoons claim they illustrate an important issue in an age of Islamic extremist terrorism and that their publication is a legitimate exercise of the right of free speech. They also note that similar cartoons about other religions are frequently printed, arguing that the followers of Islam were not targeted in a discriminatory way. The dispute has again pointed out to the relevance of religion and religious differences in the contemporary world. Again, several questions presented themselves as significant: citizen freedom, values and the rights to exercise them, secularism, tolerance, multiculturalism, majority-minority relationships and so on. The resolution to these issues appears as of the outmost importance, considering the existing tendencies of united Europe to even more firmly establish cultural, economic, and political associations, in order to launch a one, joined European identity with vanishing national, ethnic and religious differences. Therefore, the question becomes: what could serve as a foundation for such a united identity? The reactions to the idea of “united Europe” that provoked rising nationalism, xenophobia, and resistance towards immigrants in general show that a construction of the identity of this kind represents a very complicated undertaking, with still blurred ending. This paper, thus, discusses basics misunderstandings between “Euro-enthusiastics” and the ones who worry about their own national identity, and points out to the existence of some intra-shared values that could serve as a foundation for a future, united European identity.